

РОЗДІЛ 8 КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.92

ОСОБЛИВОСТІ РЕГІОНАЛЬНОЇ РЕЦИДИВНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В ПРИЧОРНОМОРЬСЬКОМУ РЕГІОНІ ТА ЇЇ МІСЦЕ В СИСТЕМІ ЗАГАЛЬНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

FEATURES OF RECIDIVISM AND ITS PLACE IN THE SYSTEM OF GENERAL CRIME

Бурдега Р.В.,
аспірант

Одеського державного університету внутрішніх справ

У статті автором здійснено аналіз поняття злочинності. Досліджено рецидивну злочинність як самостійну систему. Встановлено її місце в системі загальної злочинності та характерні особливості.

Ключові слова: рецидивна злочинність, регіональна рецидивна злочинність, система злочинності.

В статье автором осуществлен анализ понятия преступности. Исследована рецидивная преступность как самостоятельная система. Установлено ее место в системе общей преступности и характерные особенности.

Ключевые слова: рецидивная преступность, региональная рецидивная преступность, система преступности.

In the article the author conducts an analysis of the concept of crime. Recurrent criminality as an independent system are investigated. Its place in the system of General criminality are founded.

Key words: recurrent criminality, regional recurrent criminality, crime.

Постановка проблеми. Внаслідок глобальних змін у державі, послаблення суспільного контролю та недостатньо ефективної роботи правоохоронних органів прослідковується негативна тенденція до зростання рівня рецидивної злочинності в останні роки. Даний вид злочинності постійно знаходиться в опозиції суспільству, загальноновизнаним цінностям і правовим нормам. Крім того, такий стан кримінальних відносин негативно позначається на національній безпеці держави і викликає стурбованість, тривогу і навіть страх в суспільстві, адже стабільність будь-якого устрою залежить від стану правопорядку в країні. Рецидивісти використовують найбільш небезпечні форми і методи кримінального функціонування. Активізація їх діяльності створює умови для зростання рівня загальної злочинності, через втягування в злочинну діяльність законослухняних громадян і недосвідчених злочинців, а також детермінацію злочинності в нових поколіннях. Для комплексного вирішення проблеми рецидивної злочинності важливо володіти об'єктивною інформацією про закономірності її функціонування в конкретних просторово-часових умовах. Тому актуальним на сьогодні, на нашу думку, є дослідження місця регіональної рецидивної злочинності в системі загальної злочинності в Україні на прикладі Причорноморського регіону, їх зв'язок і взаємовплив та визначення характерних ознак рецидивної злочинності як самостійної системи.

Стан дослідження. Вчені багато уваги приділяють дослідженню різних сторін такого склад-

ного явища, як рецидивна злочинність. Найбільший внесок у вирішенні даної проблеми зробили своїми роботами такі науковці, як: Ю.М. Антонян, А.М. Бабенко, В.С. Батиргарасєва, В.В. Голіна, А.І. Долгова, І.М. Даньшин, О.М. Джу́жа, А.Ф. Зелінський, А.П. Закалюк, В.І. Крецул, Н.Ф. Кузнецова, В.Г. Лихолоба, Б.Н. Телефанко та ін. Зазначені вчені в різні роки торкалися проблем методологічних аспектів дослідження рецидивної злочинності, їх причин та умов, кількісно-якісних закономірностей даного виду злочинності. Поряд із цим вказана проблема не набула свого остаточного розв'язання.

Мета – визначення поняття регіональної рецидивної злочинності та її характерних особливостей та місця в системі загальної злочинності в країні та особливостей розвитку і функціонування в Причорноморському регіоні, що дозволить у подальшому здійснити емпіричне дослідження цього складного феномену та на основі його результатів здійснювати ефективну запобіжну діяльність.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж перейти до встановлення особливостей рецидивної злочинності, звернемося до проблеми визначення злочинності взагалі. І.М. Даньшин в одній із праць розглядає це поняття як відносно масове, історично мінливе, таке, що має територіальну і часову характеристику соціального явища, яке являє собою цілісну систему, в яку входять суспільно небезпечні діяння заборонені кримінальним законом [1, с. 45]. Автор говорить про злочинність як про систему, яка складається з окремих одиничних діянь – злочинів. Під

системою в контексті вирішення даного питання пропонуємо розуміти відокремлену сукупність взаємодіючих елементів.

О.Г. Фролова також пропонує розглядати злочинність як систему суспільно небезпечних діянь. Вона наголошує, що така сукупність не просто охоплює якісь одиничні поняття, а є якісним утворенням, що відрізняється цілісністю структури, взаємозв'язками і взаємообумовленістю між елементами та певними якостями, які її характеризують [2, с. 11–19].

А.М. Бабенко, ведучи мову про злочинність як соціальне явище, підкреслює її цілісну єдність із соціальною системою. Він вказує на кореляційний зв'язок між ними. Будь-яка система, на його думку, є частиною іншої, більш широкої системи, а її елементи розглядаються як самостійні системи меншого ступеня. [3, с. 29] Говорячи про злочинність як соціальну систему, необхідно зробити наголос на її соціальній природі. Злочинності не буває поза суспільством, вона породжується суспільним життям і функціонує в ньому. Водночас вона відображає стан суспільного життя, позаяк різка зміна соціальних умов супроводжується кількісно-якісними змінами злочинності. Функціонуючи як система, злочинність підпорядковується загальним закономірностям розвитку соціальних явищ і, на думку В. Фокса, виступає показником соціальної патології. [4, с. 21]

В.А. Мозгова зазначає, що злочинність у системі суспільного життя виступає не просто соціальним феноменом, а є елементом культури, розуміючи культуру як спосіб людського існування. У кожному суспільстві функціонує та злочинність, яка відповідає його культурі. При цьому культура зумовлює не лише характер злочинності, а й заходи протидії і покарання [5, с. 143].

Як цілісна соціальна система злочинність наділена такими ознаками, як: масовість, історична зумовленість та мінливість, самодетермінованість, саморозвиток, різнообумовленість, відносна стійкість та іррегулярність. Крім цього, обов'язковою ознакою злочинності виступає її кримінально-правовий характер. Ігнорування кримінально-правової характеристики злочинності не дозволяє здійснювати її емпіричне дослідження. Тому як кримінологічне соціальне явище злочинність проявляє себе в системі кримінально-караних діянь – злочинів, які вчиняються на певній території, в певний проміжок часу. Поза кримінально-правовою оцінкою немає ні злочинів, ні злочинності взагалі. [6, с. 22]

Як частина більш загального явища – злочинності в цілому, рецидивна злочинність перейняла її загальні ознаки. Однак незважаючи на це, вона характеризується низкою особливостей, виявлення та аналіз яких є ключем до вирішення питання запровадження ефективної системи запобігання.

На думку професора В.Г. Лихолоба, рецидивна злочинність являючись складовою частиною всієї злочинності, сприяє розкриттю її змісту та закономірностей. [7, с. 156] Поняття рецидивної злочинності деякі науковці розглядають як просту сукупність злочинів, які відносять до даного виду

злочинності. [8, с. 225] Так, структурним елементом системи рецидивної злочинності виступає рецидив злочину. Пізнання сутності рецидиву певною мірою дозволяє пізнати рецидивну злочинність. Щодо поняття рецидиву в науці немає єдиного бачення. Проте незважаючи на різний зміст, об'єктивне існування даного явища не заперечуються ніким. Саме наукове і правове закріплення рецидиву виступає підставою виділення рецидивної злочинності як окремого виду. Не вдаючись у подробиці наукової дискусії стосовно даної проблеми, оскільки вона не виступає метою нашого дослідження, зазначимо, що під рецидивом ми розуміємо вчинення нового умисного злочину особою, яка була засуджена за умисний злочин. З огляду на це можна зробити висновок, що рецидивна злочинність виступає загальним по відношенню до окремих проявів рецидиву.

А.П. Закалюк розглядає рецидивну злочинність як різновид злочинності, який проявляється в повторності кримінальної активності осіб, раніше засуджених, або підданих іншим, передбаченим законом заходам правового впливу за вчинені ними у минулому злочини [9, с. 523].

Під поняттям рецидивної злочинності, на нашу думку, слід розуміти різновид злочинності в країні або окремих її регіонах, який включає сукупність злочинів, вчинених у певний період часу на певній території особами, які раніше вчиняли злочини.

Багаторічні спостереження правознавців за розвитком кримінальної реальності, результати наукових досліджень констатують якісну відмінність рецидивної злочинності як явища в структурі загальної маси злочинних проявів. Рецидивна злочинність виступає самостійною проблемою, оскільки якісно і кількісно відрізняється від злочинності загальної. Б.Н. Телефанко зазначає, що ця відмінність пов'язана, в першу чергу, з фактом збільшеної суспільної небезпечності рецидивної злочинності [10, с. 229].

Н.Ф. Кузнєцова вказує на те, що рецидивна злочинність є «ядром» всієї злочинності, оскільки рецидивісти найбільш вперто протиставляють себе моральним цінностям суспільства, правопорядку та залучають до злочинності нових осіб [11, с. 468].

Ю.М. Антонян цілком вірно підкреслює, що рецидивна злочинність і боротьба з нею відносяться до фундаментальних проблем кримінального права, кримінології і кримінально-виконавчого права [12, с. 200]. Підвищена суспільна небезпечність рецидивної злочинності полягає в такій якості даного виду злочинності, як її стійкість, що свідчить про небажання деяких осіб поводитись відповідно до прийнятих у суспільстві норм, надавання переваги в багатьох випадках кримінальному варіанту вирішення своїх проблем, незважаючи на застосовані щодо них заходів з боку держави. Рецидивна злочинність є свідченням неспроможності держави та суспільства виправляти своїх членів, які стали на хибний шлях, допомагати їм.

Проблема рецидивної злочинності завжди привертала увагу кримінологів, оскільки її рівень свід-

чить про ефективність правоохоронної системи держави і про тенденції розвитку всієї злочинності. Наявність даного поняття в кримінології пов'язано з завданнями, які поставлені перед нею.

В.І. Крецул вказує, що суспільна небезпечність рецидивної злочинності проявляється через сукупність специфічних ознак, які її характеризують [13, с. 293–294]. Серед них можна виділити такі:

- 1) вагому частину в структурі загальної злочинності;
- 2) тенденцію до збільшенню тяжкості кожного наступного злочину, вчиненого рецидивістом;
- 3) специфічний суб'єкт рецидивних злочинів;
- 4) охопті різних проявів – від пенітенціарної до професійної і організованої злочинності;
- 5) домінування злочинів корисно-насиленницького напрямку, суб'єктами яких виступають переважно особи, в яких судимість не знята і не погашена і п'ята частина яких раніше утримувались в місцях позбавлення волі.

Як ми вже зазначали в змісті поняття рецидивної злочинності, це вид злочинності в певній країні або її регіонах. Крім огляду місця рецидивної злочинності в системі загальної, потрібно також наголосити на відмінностях її вивчення в межах окремих адміністративно-територіальних одиниць України, адже рецидивна злочинність детермінується безліччю факторів, роль і вага яких у межах конкретних регіонів неоднакова, а тому аналіз регіональних аспектів розкриває окремі закономірності останньої. Регіональні особливості злочинності визначаються цілісними процесами, які відбуваються в регіонах та мають власні закономірності. Такі закономірності взаємообумовлені соціально-економічними, соціально-культурними та іншими характеристиками регіону [14, с. 112].

Під регіоном у кримінології розуміють територіальне утворення, що характеризується історичними, культурними, географічними, економічними, соціальними, демографічними факторами, які впливають на злочинність у його територіально-просторових межах.

У цьому контексті необхідно з'ясувати місце регіональної рецидивної злочинності в системі загальної злочинності. Розглядаючи всю злочинність як систему, виділяємо таку її побудову: найвищий рівень посідає система загальної злочинності, яка складається з усіх злочинів, що вчиняються в певній країні; на середньому рівні знаходиться система регіональної злочинності, тобто сукупність злочинів у регіонах; як базова одиниця складових елементів нами розглядається окремий прояв рецидиву. У більш широкому вигляді система загальної злочинності складається із самостійних підсистем, які представляють основні види злочинності, до цих підсистем належить і рецидивна злочинність. Такий самий поділ має і регіональна система злочинності. Сукупність регіональних систем рецидивної злочинності утворюють рецидивну злочинність у країні. Таким чином, всю систему рецидивної злочинності можемо розглядати через вертикальну

ієрархічну побудову від елемента найнижчого рівня до найвищого.

Такий поділ дозволяє здійснити глибокий аналіз складного феномену рецидивної злочинності. Для прикладу, аналізуючи рецидивну злочинність у своєму дослідженні, А.М. Бабенко звертає увагу на те, що на сьогодні найрозповсюдженішими злочинами, які вчиняють рецидивісти, є крадіжки, грабежі, розбої, вимагання, умисні вбивства, тяжкі тілесні ушкодження, зґвалтування, хуліганства, незаконне поводження зі зброєю, збут наркотичних засобів та інші, тобто основну частину складають тяжкі чи особливо тяжкі злочини. При цьому спостерігається негативна тенденція в її динаміці, що свідчить про загострення криміногенної ситуації в країні. Водночас якщо здійснювати аналіз через призму поділу території на регіони, ми спостерігаємо деякі відмінності в межах країни. Так, питома вага взятого нами як приклад Причорноморського регіону становить лише 16% злочинів від загальноукраїнських показників, вчинених особами, котрі раніше притягались до кримінальної відповідальності, у той час як частка Східних регіонів у середньому становить 48% від загальної кількості вчинених злочинів даного виду. Показники динаміки в певній мірі підкоряються загальним тенденціям, але мають складний і суперечливий характер в певних регіонах [14, с. 168].

Таким чином, ми можемо говорити про необхідність поділу території на структурні частини в межах функціонування системи злочинності та здійснювати аналіз злочинних проявів окремого виду, таких як рецидивна злочинність, безпосередньо в конкретних умовах місця та часу. Це дозволить виявити найбільш характерні особливості та механізми функціонування даного феномену і таким чином будувати науково обґрунтовану, ефективну систему запобігання.

Висновки. Результати такого дослідження спрямовані на створення надійної основи та сприяння поглибленому дослідженню сутності та природи рецидивної злочинності. Проблематика наукового визначення поняття рецидивної злочинності зумовлена необхідністю розробки методології пізнання цього феномену. Крім того, спроба емпіричного дослідження природи такого складного явища без встановлення його характерних ознак себе не виправдовує. З практичної точки зору наукове поняття повинне бути обґрунтованим і придатним для подальшого вивчення та аналізу. Тому, надаючи придатне для кримінологічного аналізу поняття рецидивної злочинності, вбачаємо необхідним встановити також окремі особливості даного виду злочинності. У цьому напрямку рецидивна злочинність, як самостійна кримінологічна проблема, потребує подальшого ґрунтового дослідження з метою розроблення комплексних заходів боротьби з нею. Перспективним вбачаємо аналіз регіональних особливостей даного виду злочинності, оскільки на даному рівні цієї складної системи найбільш повно розкривається вся сукупність її характерних ознак.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Даньшин И.М. Общетеоретические проблемы криминологии: монография / И.Н. Даньшин. – Х. : Прапор, 2005. – 224 с.
2. Фролова О.Г. Злочинність і система кримінальних покарань (соціальні, правові та кримінологічні проблеми й шляхи їх вирішення за допомогою логіко-математичних методів) / О.Г. Фролова. – К. : Артес, 1997. – 208 с.
3. Бабенко А.М. Регіональна система запобігання злочинності: її місце у загальній системі злочинності та деякі закономірності функціонування / А.М. Бабенко // Форум права. – 2014. – № 2. – С. 29–36 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.html_2014_2_7.pdf.
4. Фокс В. Введение в криминологию / В. Фокс – М. : «Прогресс», 1980. – 312 с.
5. Мозгова В.А. Поняття та особливості злочинності неповнолітніх / В.А. Мозгова // Юридичний вісник 2(31). – Одеса : Юрид. л-ра, 2014. – С. 142–147.
6. Криминологія: Загальна та Особлива частини / І.М. Даньшин, В.В. Голіна, М.Ю. Валуйська та ін.; за заг. ред. В.В. Голіни. – 2-ге вид. перероб. і доп. – Х., 2009. – 288 с.
7. Криминология : учебник (для учебных заведений МВД Украины) / Под ред. В.Г. Лихолоба. – К. ; Донецк : НАВД Украины, 1997. – 398 с.
8. Криминологія : Загальна та Особлива частини / І.М. Даньшин, В.В. Голіна, М.Ю. Валуйська та ін.; за заг. ред. В.В. Голіни. – 2-ге вид. перероб. і доп. – Х. : Право, 2009. – 288 с.
9. Закалюк А.П. Курс сучасної української криминології: теорія і практика: у 3-х кн. / А.П. Закалюк. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре». – Кн. 3 : Практична криминологія. – 706 с.
10. Телефанко Б.Н. Взаємозв'язок ефективності покарання і рівня рецидивної злочинності / Б.Н. Телефанко // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ № 3, 2014. – С. 229–236.
11. Криминология / Под ред. проф. Н.Ф. Кузнецовой, проф. В.В. Лунева. – 2-ое изд., перераб. и доп. – М. : Волтерс Клувер, 2004. – 629 с.
12. Антонян Ю.М. Криминология: избр. Лекции / Ю.М. Антонян. – М. : Логос, 2004. – 448 с.
13. Крецул В.И. Рецидивная преступность / В.И. Крецул // Визначальні тенденції генезису державності і права: зб. наук. праць Міжнар. Наук.-практ. конф. «Треті Прибузькі юридичні читання» (Миколаїв, 23–24 листопада 2007 р.). 2007. – 732 с. – С. 293–294.
14. Бабенко А.М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний вимір / А.М. Бабенко. – Одеса : ОДУВС, 2014. – 416 с.